

науковою інформацією, що ускладнює можливість користуватися нею.

2. Кадастр ПЗФ має різні функції в галузі екологічних відносин та організації використання і охорони природних ресурсів територій ПЗФ. Ці функції й зумовлюють склад, зміст і порядок ведення кадастру ПЗФ. Враховуючи, що Державний земельний кадастр України має ієрархічну схему, яка складається з трьох рівнів — загальнодержавного, регіонального та місцевого. Відповідно, кадастр ПЗФ повинен теж мати трирівневу систему і узгоджуватися з порядком ведення державного земельного кадастру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбулин В.П. Без права на покаяння / В.П. Горбулин // Харьков: Фолио, 2009. — С. 259.
2. Тимочко Т.В. Проблеми функціонування природоохоронних територій в Україні та шляхи їх розв'язання. Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи: оцінка громадськості / Т.В. Тимочко // К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2013 — С. 10.
3. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду станом на 01.01.06 / Державна служба заповідної справи Мінприроди України. — К., 2006. — 311 с.
4. Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідного фонду: Зб. наук. мат. до Комітетських слухань у ВРУ. — К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2013. — 112 с.
5. Третяк А.М. Проблеми і практика нормування у галузі земельних відносин і землекористування / А.М. Третяк // Земельне право України — 2006. — № 4. — С. 53.
6. Варламов А.А. Земельный кадастр в зарубежных странах / А.А. Варламов, П.Ф. Лойко, С.А. Гальченко, И.В. Подкова // Под ред. А.А. Варламова. — М.: ГУЗ, 1996. — С. 14.
7. The Bogor Declaration. United Nations Inter-regional Meeting of Experts on the Cadastre, Bogor, Indonesia 18-22 March, 1996 [Електронне видання]. — Режим доступу: <http://www.geom.unimelb.edu.au>
8. Сидоренко В.Н. Земельный кадастр: зарубежный опыт ведения / В.Н. Сидоренко // М.: Экологическое право — 2013 — № 4 — С. 41–45.

УДК 332.2:330. 837

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛАНДШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЛЕКСІВ

Л.О. Шашула

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник*

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Н.М. Музика

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Львівська політехніка»

Визначено напрями інституціоналізації використання земельних ресурсів регіону. Запропоновано принципи впровадження неформальних норм, що сприяють розвитку ментальних установок формування ефективного власника, та визначено пріоритетні напрями механізму його інноваційно-інвестиційного забезпечення. Обґрунтовано інституціональне забезпечення функціонування системи ландшафтно-екологічних комплексів.

Ключові слова: інститути, національне багатство, ландшафтно-екологічний комплекс, кластеризація, районування, екологічна мережа.

Постановка проблеми. Актуальним є визначення інститутів регіонального рівня, що закріплюють позитивні зрушення реформування агросфери в рамках існуючих територіальних диференціацій у ланцюзі: власність — якісні ознаки земельного ресурсу — ландшафт-

но-екологічна збалансованість — управління. Акценти потрібно робити на виділенні пріоритетних питань політики раціонального землекористування на основі формування конфігурації інституціональних прийомів у рамках районів на обласному рівні.

У вітчизняній та зарубіжній літературі приділено значну увагу вивченню багатоаспектних питань раціонального землекористування, у т.ч. їх збереження, відтворення і використання. Серед відомих вітчизняних учених слід зокрема відзначити роботи І.К. Бистрякова, Ш.І. Ібатулліна, М.Г. Ступеня, А.М. Третяка, М.А. Хвесика, та ін.

Світовий досвід свідчить, що у країнах з ринковою економікою структура інститутів земельної власності збігається із загальноцивілізованою структурою власності; передбачає поділ їх на два основних інститути: публічну власність і приватну, що в Україні закріплено конституційно. Публічна (державна та комунальна) і приватна власність охоплюють власність фізичних та юридичних осіб. Актуальним підходом до аналізу економіки стає виділення і вивчення відокремлених груп, що складаються з пов'язаних між собою суб'єктів господарювання. Вони часто належать до різних галузей і є власністю різних суб'єктів, але утворюють цілісне економічне співтовариство, так званий кластер. Узгоджена внутрішньокластерна взаємодія забезпечує гармонійний розвиток не тільки галузей економіки, а й загалом соціальних спільнот. Тому кластерний підхід має важливе значення для регулювання регіональної економіки. Він реалізується шляхом координації діяльності господарств регіону і є особливо ефективним, якщо досягається позитивний синергійний ефект від взаємодії суб'єктів господарювання, скорочуються трансакційні витрати. Численні публікації вітчизняних і зарубіжних авторів містять висновки про те, що ідентифікація кластерів і проблем їх розвитку дає змогу об'єктивно оцінювати конкурентні переваги регіону та обґрунтовувати його економічну стратегію.

Сучасна теорія кластерних інтеграційних формувань є основою розроблених пропозицій щодо створення інтеграційних формувань нового типу, а саме ландшафтно-екологічних комплексів. Їх сутнісні характеристики співпадають з методологічним наповненням природно-ресурсного потенціалу, що своєю чергою входить до складу національного багатства [1]. Таку потребу обумовлено інституційними особливостями сільськогосподарського землекористування регіону і проблемами, що постають на шляху розвитку нині.

Кластер зароджується і розвивається, якщо: по-перше, суб'єкти господарювання в особі своїх власників і менеджерів усвідомлюють і використовують переваги, що дає їм спільний розвиток з найближчими сусідами, по-друге, суб'єкти господарювання у своїй діяльності дотримуються визначених правил, що враховують приватні та громадські інтереси.

Основним чинником розвитку кластера є узгодженість інтересів учасників, що входять до складу кластера суб'єктів господарювання. Узгодженість інтересів досягти тим легше, чим більший горизонт укладень планують застосувати у процесі прийняття рішень суб'єкти господарювання. Наприклад, якщо один з них прагне максимізувати доходи за 8 років, а інший за 7, то між ними доволі легко узгодити економічні інтереси. Якщо ж останній прагне отримати максимум прибутку від однієї (кожної) угоди і не зважає на інтереси іншого боку, то дуже швидко кількість трансакцій у нього скорочується.

Названі умови залежать власне від суб'єктів господарювання, але ще більшою мірою формуються державними і регіональними органами влади. Під час реалізації кластерного підходу необхідно враховувати, що господарський простір аграрного сектора використовується найефективніше, у разі свого заповнення представниками різних інституційних форм.

Отже, формування багатокомпонентних кластерів є новим перспективним напрямом інституціонального устрою агропромислового комплексу і повністю узгоджується з інноваційним шляхом розвитку української економіки. Це передбачає скоординований розвиток сільськогосподарської кооперації та агропромислової інтеграції, участь бізнесу в соціальному розвитку території. Формування і розвиток багатокомпонентного соціального кластера забезпечує перехід від функціонального управління до соціального, у процесі якого результати економічної діяльності трансформуються у постійно відтворюваний і зростаючий людський капітал.

За відсутності кластерного підходу зацікавленість сільського бізнесу у розв'язанні соціальних проблем як прагнення до зміцнення і розвитку своєї кадрової бази в умовах гострої конкуренції з містом наштовхується на високі, часом нездоланні трансакційні витрати. Аналогічна ситуація складається внаслідок участі бізнесу в процесах створення і поширення інновацій. Різні інститути (влади, бізнесу, фінансові, соціальні та наукові) взаємодіють, передають роботу один одному на певних етапах. І часто на взаємодію між ними йде більше часу, ніж на виконання власне роботи, оскільки їх функціональні обов'язки, що визначаються посадовими інструкціями і вказівками керівництва, не стимулюють ефективну співпрацю з представниками партнерського інституту, натомість — спричиняють лавиноподібне зростання трансакційних витрат. За підрахунками аналітиків, час взаємодії між відділами розподіляється так: 20% — на виконання работ, а

80% — на передачу її результатів наступному виконавцю. Це породжує різного роду розбіжності, в яких нівелюються загальні інтереси. Конфлікт інтересів — ще одна велика проблема, спричинена особливостями функціональної організації праці.

В інституційному аспекті, землі — це сукупність кадастрових, майнових та інших спеціальних закладів, а також структур органів юстиції, завдяки яким, відповідно до правил та чинних законів, відбувається перерозподіл землі між учасниками земельних відносин. До цих закладів і структур належать: державні земельні служби, проектні інститути, бюро технічної інвентаризації, суди, різні страхові й кредитні установи.

Ринок землі — інституційна система, через яку здійснюються всі види діяльності, обумовлені з передачею прав на земельні ділянки [2].

Сучасна інституційна структура класифікується за основними показниками: правовим — удосконалення і прийняття земельного законодавства (реєстрація прав власності одночасно на земельні ділянки і розташовані на них об'єкти нерухомості, забезпечення правових умов обігу земель сільськогосподарського призначення, у т.ч. іпотека; здійснення різних цивільно-правових робіт із земельними ділянками тощо); територіальним — завершення зонування територій і розмежування земель державної та комунальної власності; функціональним — продаж земельних ділянок, придбання земельних ділянок із відтермінуванням платежу тощо; процедурним — удосконалення механізму передачі права власності на земельні ділянки, що перебувають у державній або комунальній власності, спрощення процедурних прав на земельні ділянки з метою реалізації інвестиційних процесів, покращення системи реєстрації прав на земельні ділянки тощо; природоохоронним — організація ефективного контролю за охороною й використанням земельних ресурсів, спрямованих на збереження й відновлення природних якостей земель.

Також інституцією може бути мережа агентств регіонального розвитку з репрезентуванням державних, громадських, приватних інтересів.

У більшості районів площі необроблюваних земель щороку зменшуються, а у деяких — усі продуктивні землі вже нині перебувають в обробітку. Отже, їх передусім слід упорядкувати з урахуванням змін, та всіх чинників за багаторічний період, що певною мірою вплинули на погіршення ситуації. Одним із головних способів їх наукового з'ясування є складання схем землеустрою й охорони земель, які є осно-

вою для планування, впровадження заходів щодо раціонального використання земельних ресурсів, їх збереження та відтворення [3]. Виконання цих робіт передбачається за кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. Водночас можна вирішувати питання використання і відтворення природних ресурсів, збереження цілісності природних комплексів (об'єктів природно-заповідного комплексу і природоохоронного призначення) та об'єктів історико-культурного призначення.

Для раціонального використання земельних ресурсів слід зважити на ландшафтно-екологічні пріоритети території області. Поділ її території на ландшафтно-екологічні комплекси визначає напрям розвитку, специфіку господарської діяльності в масштабах країни та природних територіальних комплексах, що сприяє розвитку антропогенних і екологічних функцій із створенням комфортних і стабільних умов середовища життєдіяльності людей та природоохоронної зі збереженням природних ландшафтів.

Для визначення природоохоронної функції як пріоритетної для будь-якого регіону під час виділення ландшафтно-екологічних комплексів території області основним завданням є встановлення оптимального співвідношення між природними та освоєними господарськими територіями.

У науковій літературі існують різні обґрунтування щодо співвідношення між природними й антропогенними ландшафтами в межах регіону. Наприклад, В. О. Молчанов мінімальну лісистість території лісостепової зони визначив у межах 20%, а О.І. Воєйков — у 17–23%. Під час узагальнення цих даних за середнє можна прийняти величину показника лісистості — орієнтовно в лісостеповій зоні області 20%. Приблизно таку саму площу займатимуть лучно-степові, водно-болотні рослинні утворення. Отже, близько 40% площі будь-якого регіону повинні бути зайняті під природною рослинністю для забезпечення збалансованості довкілля. У межах Тернопільської обл. під природною рослинністю перебуває близько 30% площ, що свідчить про нестабільність ландшафтно-екологічної структури території.

Проведемо розподіл земель області щодо їх співвідношення між природними та антропогенними ландшафтами з метою поетапного виводу останніх із сільськогосподарського обробітку з їх подальшим раціональним використанням. На основі виконання цих завдань можна більш об'єктивніше оцінити якість земель, можливість їхнього використання та інвестиційної привабливості.

За результатами узагальнення показників природних та антропогенних ландшафтів у районах Тернопільської обл. нами здійснено їх групування залежно від процентного співвідношення. Оптимальне співвідношення між природними й антропогенними ландшафтами характерне тільки для трьох адміністративних районів — Бережанського (54,6 і 45,4%), Монастирського (47,2 і 52,8%), Шумського (43,6 і 56,4%); нижче, ніж середнє в області, — у шести районах (30 і 70,0%), а незадовільне — у решти восьми адміністративних районів. Так, господарська освоєність території області становить 70% площ, з яких 61,8% є розораними.

Наводимо групування адміністративних районів згідно з часткою в них природних та антропогенних ландшафтів (рис. 1).

Зважаючи на це, а також на значну частину малопродуктивних і сильноеродованих земель, доцільно вивести їх з інтенсивного обробітку і на цих площах здійснювати заліснення і залуження, оскільки такі землі зазвичай малопродуктивні й деградовані, тому потребують консервації і спеціального використання. Залісненню підлягають деградовані орні землі з крутизною схилу понад 5–7° (більше як 14 тис. га), що розташовані переважно з одного боку до схилів горбистої місцевості, а з іншого — до схилів річкових долин. Такі землі є в кожному адміністративному районі області. Під заліснення доцільно відвести деградовані орні землі серед яких: з крутизною схилу понад 7° — 40,1 тис. га, порушені та відпрацьовані землі промислового використання — 4,7 та радіаційно забруднені — 17,8 тис. га, що загалом становлять 3,8% від території області. Залуженню та залісненню залежно від конкретних місцевих умов підлягають малопродуктивні сільськогосподарські землі з крутизною схилів 5–7 у межах річкових долин та місцях витoku річок (53,5 тис. га), частина малопродуктивних і деградованих орних земель із крутизною схилів 3–5° (176,2 тис. га), або 13% від площі області.

Завдяки реалізації вказаних заходів (перший етап створення ландшафтно-екологічних комплексів) площа природної рослинності збільшиться до 50%.

На другому етапі пропонуємо надати статус перспективної екологічної мережі полезахисним лісосмугам, ділянкам витoku річок, водно-болотним масивам, землям під ярами, пісками, водою, а також луками, сіножатями, пасовищами, що в сукупності становитиме 439,0 тис. га (32,6%). Вилучення цих площ із господарського користування можна здійснити лише за поступової зміни режимів природокористування із залученням їх до складу буферних зон майбутніх коридорів. До них належать річкові долини Дністра, Золотої Липи, Стрипи, Серету, Збруча, що становлять близько 158 тис. га (11,4%) земель річкових долин.

На основі звітних даних запропоновано прогнозу структуру земельних угідь регіональної екологічної мережі.

Третій етап формування ландшафтно-екологічних комплексів повинен започаткувати роботу з функціо-

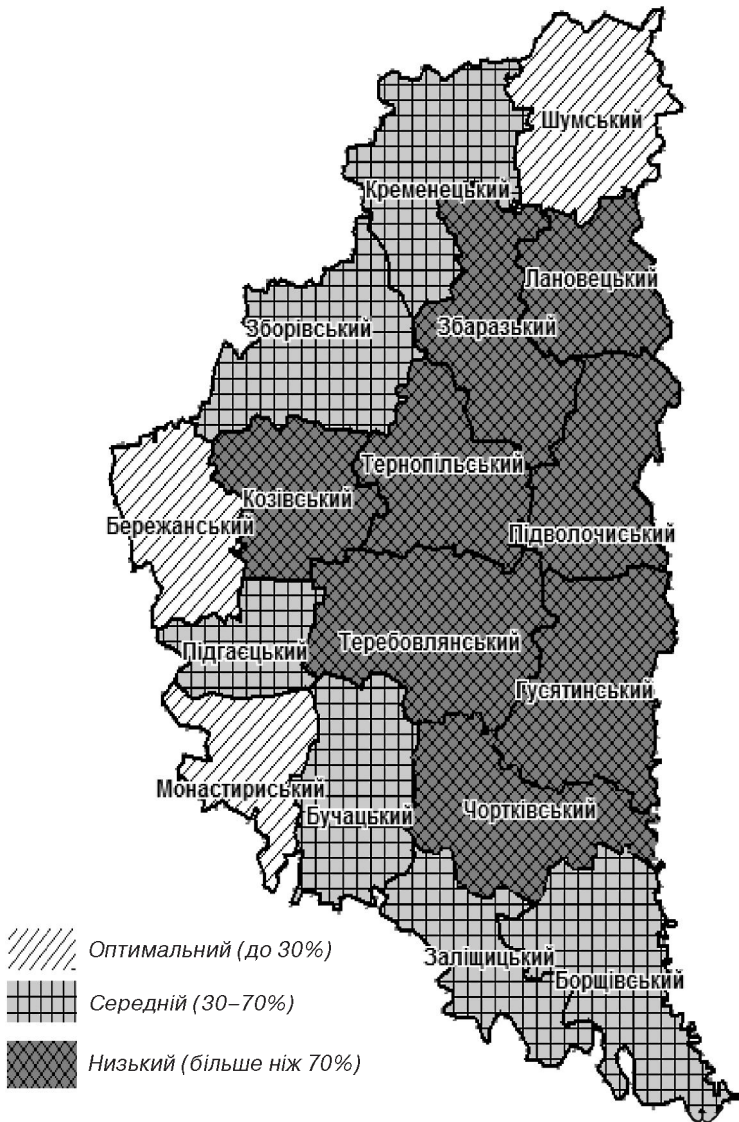

Рис. 1. Групування адміністративних районів Тернопільської області за часткою в них природних та антропогенних ландшафтів

нування цілісної екологічної мережі, до складу якої будуть включені екологічні коридори, зони відновлення природної рослинності із певним режимом використання — антропоєкологічним, агрогосподарським і рекреаційним.

Розвиток туристсько-рекреаційного комплексу як пріоритетного господарського напрямку сприяє залученню природних рекреаційних ресурсів до масового відпочинку й оздоровлення населення. Частина природної рослинності повинна неупинно зростати завдяки відновленню регіональних та природних національних парків.

Як уже неодноразово йшлося, у Тернопільській обл. переважає сільськогосподарський напрям ведення господарства, тому оцінювання земель є важливим етапом на шляху до ефективного господарювання, залучення внутрішніх та іноземних інвестицій на основі організації раціонального використання земель.

Пропонуємо інноваційну систему розв'язання проблеми раціонального використання земель у новостворених господарствах, що дає

зможу зробити їх інвестиційно-привабливими, — систему формування земельних масивів угідь та сівозмін з урахуванням екологічної придатності земель.

У західних областях України, у т.ч. Тернопільській, найбільш розповсюдженими культурами є: зернові, картопля, цукровий буряк та кормові. Зважаючи на це, ефективному використанню орних земель допоможе формування земельних масивів на основі їх екологічної придатності. Для цього необхідно застосувати матеріали обліку якості та оцінювання земель, де відзначено найбільш родючі земельні ділянки, що характеризуються середнім і сильним ступенем змитості ґрунтів, а також низькими показниками часткової вартості врожайності культур і окупності затрат. На таких землях, як правило, необхідно розміщувати культури суцільного посіву, які сприятимуть охороні та відновленню ґрунтів. Слабозмиті землі, якщо їх у господарствах значна частка, слід об'єднувати для раціонального використання.

Таблиця 1

Прогнозована структура земельних угідь у регіональній екологічній мережі Тернопільської області

Угіддя	Усього, тис. га	Частина в загальній площі, %	
		2008–2010 рр.	на перспективу
Ліси та лісовкриті площі, усього	198,389	14,3	18,2
У тому числі:			
ліси	132,258	9,6	12,6
лісосмуги	60,998	4,4	4,8
чагарники	5,132	0,4	0,8
Сіножаті	37,596	2,7	10,0
Пасовища	137,777	9,5	18,8
Заболочені землі	4,970	0,3	0,5
Землі з незначним рослинним покривом, усього	17,831	1,3	1,3
У тому числі:			
кам'янисті	8,289	0,6	0,6
інші відкриті	9,542	0,7	0,7
Землі під водою, усього	19,381	1,4	1,4
У тому числі:			
природні водотоки	5,935	0,4	0,4
штучні водотоки	3,273	0,2	0,2
озера	0,679	0,1	0,1
водосховища, ставки	9,494	0,7	0,7
Усього	409,946	29,6	50,2

Джерело: складено авторами за даними Тернопільського обласного головного управління земельних ресурсів [4].

На основі звітних даних розроблено прогнозну структуру земельних угідь регіональної екологічної мережі. Розкрито механізм формування ландшафтно-екологічних комплексів із розподілом земель області між природними та антропогенними ландшафтами. Зважаючи на те, що в основу формування сільськогосподарських підприємств покладено оренду земельних ділянок, кожна з яких має свої якісні ознаки, сформовано прозорі умови планування обсягів одержання продукції.

Структуру інвестиційного процесу в землекористуванні сільськогосподарських підприємств Тернопільської обл. рекомендовано формувати за таким алгоритмом: планування заходів (складання планів, програм, проектів); вибір місця вкладення інвестицій (земельні ділянки, матеріальні цінності, грошові кошти, банківські кредити тощо); реалізація інвестицій (організація землекористувань сільськогосподарських підприємств різного типу, поновлення матеріально-технічної бази господарств, грошові внески на поліпшення земель, розроблення інших проектів).

Обґрунтовано, що для активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі доцільно розширити систему заходів завдяки розвитку системи іпотечного кредитування, зокрема земельних ділянок; комплексному законодавчому забезпеченню впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення; створенню сучасної системи реєстрації нерухомості, у т.ч. земельних ділянок; розширенню бюджетного фінансування фундаментальних наукових досліджень; розвитку системи страхування аграрних ризиків; забезпеченню стабільної податкової політики та системи державної підтримки сільгоспвиробників; посиленню гарантій захисту інвестицій та доходів інвесторів.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження розкривають наукові положення інноваційно-інвестиційного забезпечення формування ландшафтно-екологічних комплексів для збалансованого поєднання земельних масивів угідь та ефективного використання системи сівозмін на основі побудови відповідного диференційованого інституціонального середовища регіону. У методологічному аспекті необхідно використовувати принципи та методи управління сільськогосподарськими землями на засадах інституціоналізації процесів інноваційно-інвестиційного забезпечення формування ландшафтно-екологічних комплексів у межах районів регіону в рамках упровадження корпоративних відносин та сучасних форм землегосподарування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Шашула Л.О.* Економічна оцінка земельних ресурсів як складової природного багатства України Національне господарство України: теорія та практика управління: [зб. наук. пр.] / Л.О. Шашула / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — С. 179–186
2. *Кресникова Н.И.* Механізми функціонування земельного ринку / Н.И. Кресникова // Земельный вестник России. — 2003. — № 3. — С. 10–15.
3. *Ступень М.Г.* Застосування наукового передбачення в землеустрої і містобудуванні / М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, Н.М. Музика // Збірник наукових праць Львівського національного університету «Львівська політехніка». — 2006. — С. 167–171. — (Серія «Геодезія, картографування, землекористування»).
4. Інформаційний бюлетень / Тернопільське обласне головне управління земельних ресурсів. — Т., 2009. — Вип. 37. — 24 с.

Новини Новини

Новини • Новини • Новини

ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ НА ЗЕМЛЯХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

21 жовтня 2014 року в Орхуському центрі відбувся круглий стіл «Лісове господарство та використання лісових ресурсів на землях природно-заповідного фонду» ініційований департаментом заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України та Міжнародною благодійною організацією «Екологія–Право–Людина».

Були обговорені актуальні питання введення лісового господарства та використання лісових ресурсів на землях природно-заповідного фонду. За результатами круглого столу була прийнята резолюція з якою детальніше можна ознайомитись на сайті Мінприроди.